

EBKÂR-I EFKÂR:
FİKRÎ ÇELEBİ'NİN AŞK KONULU HASBİHALİ

Ali Emre ÖZYILDIRIM*

ÖZET

Ebkâr-ı Efkâr 16. ve 17. yy şuara tezkirelerinde adı anılan Maşi-zade Fikri Çelebi (ö. 1574-5 veya 1583-4)'nin bugüne kadar kayıp kabul edilen mesnevisidir. İlk defa bu yazıyla tanıtılan eser 1504 beyit ve 5 bendlik bir murabbadan oluşmaktadır. Şairin Edirne ve İstanbul'da yaşadığı bir aşk hikayesinin aktarıldığı eser bir sergüzeştname veya hasbihal olarak kabul edilebilir. Tezkirelerde Fikri'nin edebî açıdan en orijinal eseri olarak kabul edilen *Ebkâr-ı Efkâr*, aynı zamanda dönemin aşk anlayışını yansıtmaya ve sosyal hayata dair malzeme vermesi bakımından da önemli bir mesnevidir. Makalede eser tanıtılarak özetlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Divan Şiiri, Ebkâr-ı Efkâr, Fikrî (Mâşi-zâde), Mesnevî, Hasbihal, Sergüzeştname, Aşk (divan şiirinde).

EBKÂR-I EFKÂR: HASBİHAL OF FİKRÎ ÇELEBİ ABOUT LOVE

ABSTRACT

Ebkâr-ı Efkâr is the mesnevi of Maşi-zade Fikri Çelebi (d. 1574-5 or 1583-4) whose name has been mentioned in the şuara tezkires written in the 16th and 17th centuries. This mesnevi which is thought to have been lost till this day is being brought to light for the first time with this article. It is composed of 1504 beyits and one murabba consisting of 5 bends. It is possible to describe the poet's work as a sergüzeştname or hasbihal where he tells his own love story that took place in Edirne and İstanbul. *Ebkâr-ı Efkâr* is accepted as his most original work in the tezkires. At the same time this work is an important mesnevi that reflects the concept of love of that period, also giving hints about the social life. In this article, this mesnevi has been introduced and a summary is given.

Key words: Otoman Poetry, Ebkâr-ı Efkâr, Fikrî (Mâşi-zâde), Mesnevî, Hasbihal, Sergüzeştname, Love (in the Classical Otoman poetry).

16. ve 17. yüzyıllarda yazılmış, başta tezkireler olmak üzere, çeşitli biyografik eserlerde kendisinden söz edilen şair Mâşi-zâde Fikrî Çelebi'nin (ö. 982 / 1574-5 veya 992 / 1583-4) hiçbir eseri bugüne kadar ele geçmemiş, kütüphanelerde tespit edilememiştir. Bu yazıyla şairin kayıp kabul edilen eserlerinden biri olan *Ebkâr-ı Efkâr* adlı edebiyat tarihimiz açısından önem taşıdığını düşündüğüm mesnevîsi kısaca tanıtılıp özetlenecektir¹. Eser özetlenirken hem söylenenleri somutlaştırmak hem de şairin dilini ve üslubunu yansıtabilmek amacıyla örnek alıntılara da yer verilecektir.

Tezkirelerden ve diğer biyografik eserlerden Fikrî Çelebi'nin, bu yazının konusu olan *Ebkâr-ı Efkâr*'ın onun en özgün eseri olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.²

Makaleye görüş ve uyarılarıyla katkıda bulunan Prof. Dr. Hatice Aynur'a ve Dr. Selim Sırrı Kuru'ya teşekkür ederim.

* Yard. Doç. Dr.Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
(aeozyildirim@yahoo.com)

¹ Eserin tam metni tarafımdan hazırlanmış olup etraflı bir incelemeyle beraber yakında yayımlanacaktır. Buradaki amacım sadece eser hakkında genel bilgi vermek, ilgilileri konudan haberdar etmektir.

² Fikrî'den söz eden eserler şunlardır: Şehî Beg, *Heşt Bihişt*, An Analysis of the First Biographical work on Ottoman Poets with a Critical Edition based on Ms. Süleymaniye Library, Ayasofya, O.3544, haz. Günay Kut, Sources of Oriental Languages and Literatures, Harvard, 1978, s.293; Latîfî, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tâbsıratu'n-Nuzemâ*, haz. Rıdvan Canım, AKM, Ankara, 2000, s.442; 'Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ*, haz. Süleyman Solmaz, AKM, Ankara, 2005, s.463-4; 'Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ* or Tezkere of 'Âşık Çelebi, haz. G.M.Meredith-Owens, E.J.W.Gibb Memorial New Series, London, 1971, yk.202a-203a; Kınalı-zâde Hâsan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. İbrahim Kutluk, C. 2, TTK, Ankara, 1981, s. 769-70; Beyânî, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. İbrahim Kutluk, TTK, Ankara, 1997, s. 214; Gelibolulu

Fikrî Çelebi kimdir ?³

Asıl adı Derviş olan Fikrî İstanbul doğumludur; babası Mâşî Şemseddin Efendi, İstanbul, Edirne ve Amasya'da çeşitli medreselerde müderris olarak görev yapmış ve Amasya müftüsüyken vefat etmiştir⁴. Âşık Çelebi çağının önemli ve saygın âlimlerinden olduğu anlaşılan Mâşî Şemseddin Efendi'nin aynı zamanda "seyyid" olduğunu da söylemektedir. Babasına nispetle "Mâşî-zâde" diye anılan ve onun gibi medrese eğitimi alarak Edirne kadısı Pîrî Paşa-zâdeden mülazım olan Fikrî de kadı olarak çeşitli yerlerde görev yapmıştır. Fikrî'nin arkadaşı olan Âşık Çelebi, onun Yanbolu, Köstendil ve Semendire kadılıklarında bulunduğunu bildiriyor. Şairin son görevi Nevrapok kadılığı olmuş ve Fikrî 982 / 1574-5 veya 992 / 1583-4 senesinde burada vefat etmiştir.⁵ Fikrî'nin görev yaptığı yerler göz önüne alınırsa ömrünün büyük bir kısmını Rumeli şehirlerinde geçirdiğini söylemek mümkündür. Hicivleriyle de ünlü olan şairin yakın arkadaşı Âşık Çelebi onun özel hayatı hakkında da bazı bilgiler vermektedir: Fikrî kadınlardan nefret etmiş, mücerret bir hayat yaşamış fakat daha sonra acuze bir kadına müptela olmuştur. Şairin boğazına düşkünlüğü de Âşık Çelebi tarafından özellikle dile getirilmiştir.

Eserleri

Tezkirelerde verilen bilgilerden asrının önemli mesnevî şairlerinden olduğu anlaşılan Fikrî velut bir sanatçıdır. Her ne kadar bugüne kadar ele geçen tek eseri tarafımdan tespit edilen ve bu yazıyla tanıtılan *Ebkâr-ı Efkâr* ise de mevcut kaynaklardan hareketle yazdığı söylenen eserlerini şöylece sıralamak mümkündür.

1. Hurşid ü Mihr (Schî)⁶
2. Divan (Latîfi)
3. Mihr ü Müşteri (Ahdî)
4. Rü'us-ı mesail-i kelam manzumesi (Âşık Çelebi, Âlî, Müstakimzade)
5. Ebkâr-ı Efkâr (Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Beyanî, Âlî, Müstakimzade, Kâtip Çelebi)
6. Behrâm u Zühre (Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Beyanî, Âlî, Kâtip Çelebi)
7. Kıssa-i Firuz Şahî Tercümesi (Âşık Çelebi, Âlî, Müstakimzade)
8. Şehrengiz (Hasan Çelebi, Beyanî)
9. Hurşid ü Nahid (Âşık çelebi, Âlî) (Mihr ü Nahid-Osmanlı Müellifleri)
10. Şükufezar (Âşık çelebi, Âlî)

Fikrî, bir mesnevî şairi olarak A. Sırrı Levend'in de dikkatini çekmiştir. Levend, şairin eserleri hakkında tezkirelerde verilen bilgileri aktarmış ve onun eserleri elde olmayan önemli bir mesnevî şairi olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁷ Fikrî'nin hamse sahibi olduğuna dair tezkirelerde bir kayıt yoksa da biraz aşağıda görüleceği gibi bu yazıyla tanıtılan eserin ilk varlığında şairin hamse sahibi olduğuna dair bir kayıt mevcuttur.

Mustafâ 'Âlî, *Kühü'l-Ahbarın Tezkire Kısmı*, haz. Mustafa İsen, AKM, Ankara, 1994, s.258; Riyâzî Mehmed Efendi, *Riyâzu's-Su'arâ*, Millet Ktp., 765, bk. 107b; Kâf-zâde Fâ'izî, *Zübdetü'l-Eş'âr*, Millet Ktp., 1325, bk. 84a; Müstakimzâde Süleymân Sa' deddîn, *Mecelletü'n-Nişâb*, Süleymaniye Ktp., Halet Ef., 628, bk. 341a; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, Maarif Vekaleti, C. 1, İstanbul, 1941, s.4, 259; Mehmed Şüreyyâ *Sicill-i Osmânî*, İstanbul, 1311, C.2, s.329; Şemseddîn Sâmî, *Kâmüsü'l-A'lâm*, C. 5, İstanbul, 1314, s.3418; Mehmed Tâhir, *Osmânî Mü'ellifleri*, C. 2, İstanbul, 1333, s.363; Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâ'ilî*, haz. C.Kurnaz-M.Tatçı, Bizim Büro Yayınları C.2, Ankara, 2001, s.782-3.

³ Burada tezkirelerde yer alan Fikrî'nin hayatı ve eserleri hakkındaki bilgileri tenkit etme yoluna gitmediğimi ve sadece özetleyip aktarmakla yetindiğimi özellikle belirtmek istiyorum

⁴ Mâşî Şemseddin Efendi hk. Taşköprülü-zade İsamüddin Ahmed, *Eş-Şekâ'iku'n-Nu'mânîyye fi-Ulemâ-i devleti'l-Osmâniyye*, haz. A.S.Furat, İÜ Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1985, s.336; Mecdî, *Tercüme-i Şakâyık*, İstanbul, 1269, s. 344-5.

⁵ Şairin ölüm tarihi *Mecelletü'n-nisâb*'da 982 *Keşfü'z-zünûn* ve *Sicill-i Osmânî*'de 992 olarak kayıtlıdır.

⁶ Sehi Bey, ayrıca şairin "tarz-ı mesnevî"de on beş bin beyit kaleme aldığını söyler

⁷ A. Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, TTK, Ankara, 1973, s.112-113.

Ebkâr-ı Efkâr

Yukarıdaki listeden de anlaşılacağı gibi eserden ilk bahseden Âşık Çelebi olmuştur. Daha önce de ifade edildiği gibi şairin yakın arkadaşı olan Âşık Çelebi eseri “ihtirâ” ve iktirâhdur. Matbû’-ı kulûb ve mergûb-ı ervâhdur” şeklinde tanıtır. Titiz bir edebiyat eleştirmeni olan Âşık Çelebinin bu sözleri eserin tercüme değil telif yani “orijinal” bir mesnevî olduğunu ve zamanında ilgi gördüğünü açıkça gösteriyor. Hasan Çelebi de eseri “bî-misâl” olarak nitelendirmiş, yine şairle birebir sohbet eden Gelibolulu Âlî de *Ebkâr-ı Efkâr*’dan “eser-i müstetâb” diye söz etmiştir. Gerek Âşık Çelebi gerekse Âlî eserin bahr-i hafif ile yazıldığına da işaret etmişlerdir. Şairin ölümünden yaklaşık 200 yıl sonra yazılan *Mecelletü'n-nisâb*’da ise Fikrî’nin “sâhib-i *Ebkâr-ı Efkâr*” olarak tanıtılması da önemli bir ayrıntıdır. Buradan hareketle şairin ölümünden sonra uzun yıllar boyunca daha çok bu eseriyle tanındığını ve hatırlandığını, aynı zamanda *Ebkâr-ı Efkâr*’ın belli bir çevrede okunan ve bilinen bir eser olduğunu söylemek mümkündür.

2006 Aralık ayında Budapeşte’de Macar Bilimler Akademisinin Doğu Yazmaları Koleksiyonunda çalışma yaptığım sırada tesadüfen dikkatimi çeken ve aşağıda ayrıntılı olarak tanıtacağım Fikrî’ye ait yazma eserin, her ne kadar üzerinde veya içinde eserin adıyla ilgili bir kayıt yoksa da, *Ebkâr-ı Efkâr*’ın ünik nüshası olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü

1. Eserin tamamı şairin başından geçen bir sergüzeştten ibarettir. Yani eser, “tercüme” değil Âşık Çelebi’nin özellikle vurguladığı gibi “ihtirâ” ürünüdür.

2. Âşık Çelebi ve Âlî’nin belirttiği gibi bahr-i hafifle (feilâtün mefâilün feilün) yazılmıştır.

3. Eserde, şairin yukarıda listelenen diğer mesnevîlerinde söz konusu edilen, adlara hiçbir atf yoktur (Firuzşah, Behram, Zühre, Hurşid, Nahid vs.)

Kütüphanede Török O. 98 numarada bulunan ve katalog fişine “Dîvân-ı Fikrî” adıyla kaydedilmiş olan eser talik yazıyla istinsah edilmiştir ve 56 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada 15 satır yer almaktadır. 19.5x14 ebadındaki yazmanın başında (1a) “li-Mevlânâ Mâşî-zâde Efendi el-mütehallîs bi-Fikrî şâhibü’t-taşnîfât ve’t-te’lîfât hüşuşâ şâhibü’l-ğamseti’l-muhammeseti’ş-şerîfe rahmetullâhi ‘aleyhi rahmeten vâsi’a” kaydı bulunmaktadır. Nüshanın en sonundaki (yk. 56b) “Temmetü’l-kitâb ğurre-i ramazâni’l-mübârek vaqte’l-‘aşr sene 973” kaydından eserin Ramazan 973 / Eylül 1565 tarihinde, yani şairin ölümünden yaklaşık on yıl önce yazıldığını söylemek mümkündür. Nüshada bunun dışında istinsahla ilgili başka bir kayıt yoktur. Eserde bölüm başlıkları için boş yerler ayrılmıştır. Bununla beraber sadece iki yerde başlık bulunmaktadır. Elde kesin bir veri yoksa da nüshanın müellif hattı olma ihtimali gözden uzak tutulmamalıdır. Eser

Ħamdülillah beni idindi ğulâm

Ħazret-i Zü’l-celâli ve’l-ikrâm (yk. 2b)

beytiyle başlayıp

Gil ü âbi elemden ola maşûn

Elem anda mü’eşşir olamaşun (yk. 54b)

beytiyle son bulmaktadır⁸.

Sebebi-i telifin anlatıldığı bölümde eserin adının yer almaması ve birkaç yerde konu akışının bozulması yazmada eksik sayfaların olabileceğini düşündürmektedir.

Kanunî Sultan Süleyman’ın hükümdarlığı esnasında yazılmış olan *Ebkâr-ı Efkâr* 5 bendlik bir murabbadan ve 1504 beyitten oluşmaktadır.

⁸ Bu yazı yayın aşamasına geldiğinde adı geçen Kütüphane’deki Türkçe yazmaların kataloğu yayımlanmıştır. *Macar Bilimler Akademisindeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu*, haz. İsmail Parlatır – Györgi Hazai, TÜBA, Ankara, 2007. Ne tuhaf ki mesnevi nazım biçimiyle yazılan eser kataloga da Kütüphane fişindeki yanlış bilgidir hareketle “Divan-ı Fikrî” adıyla kaydedilmiştir (s. 192). Ayrıca katalogda Fikrî’nin Bursa’da doğduğu, mutasavvıf olduğu, muammalarıyla tanındığı, hayatı hakkında fazla bilgi olmadığı, şeklindeki bilgiler ve eserin nasihatname olabileceği yolundaki tahmin tamamen yanlıştır. Yukarıya alıntıladığım (1a)’daki açık ifadeye rağmen şair, Bursalı başka bir Fikrî ile karıştırılmıştır. Halbuki eserde Fikrî, İstanbullu olduğunu da açıkça dile getiriyor (Zâr u âşüfte vü Sitanbulî / Ħüsni-i zîbâ efendiler kulu, yk 9a, b.197)

Ebkâr-ı Efkâr'da Fikrî kendi başından geçen bir aşk macerasını hikâye etmektedir⁹. Dolayısıyla eserin edebiyat tarihimizde sayısı pek fazla olmayan doğrudan şair tarafından yaşanmış bir olaylar zincirinin aktarıldığı, kişi kadrosunun hayal mahsulü değil, 16. yy toplum hayatının içinden insanlardan oluştuğu “orijinal” bir mesnevî olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Zaten eserin adı da bu “orijinal”liğe ve “yeni”liğe işaret etmektedir.

***Ebkâr-ı Efkâr*'ın özeti**

1. Giriş Bölümü

Eser klâsik mesnevî tertibiyle başlar (1-32)¹⁰, tevhidi takip eden bölümün sonunda Fikrî kısaca kendinden söz eder ve günahları için Allah'a yalvarır (32-46).

- | | | |
|------|----|---|
| [3b] | 32 | Fikri-i dil-figâr u dil-dâde Oldı deryâ-yı cürme üftâde |
| | 33 | Oldı peygüle-i elem aña cây Añmaz iseñ eger anı aña vây |
| | 34 | Gözlerüm aç benüm niķâbı gider Bu serâ-perde-i hiçâbı gider |
| | 35 | Nür-ı mihrüñle rüşen eyle dilüm Tâze kıł gülsitân-ı âb u gilüm |
| | 36 | Beni ķapuñda ser-firâz eyle Der-i âherde bî-niyâz eyle |
| | 37 | Olmasun dilde reşk ü ğıbta-i kes Bâde-i nâbuma düşürme meges |
| | 38 | Seg-i nefsum ki düşmen oldı baña Zülf-i yâr olmasun kıłâde aña |
| | 39 | La' l-i yâr ile mest itme beni Merd-i âteş-perest itme beni |
| | | |
| | 42 | Neyleyin işbu ķalb-i bü'l-hevesi Virdi maķdürüm hevâya besî |
| | 43 | ‘ Ālemi hâne-i şafâ şandum Bir serây-ı feraķ-serâ şandum |
| [4a] | 44 | Baķr şandum serâb imiş bildüm Yıkılası ģarâb imiş bildüm |
| | 45 | Nür vir baña rüy-ı Aģmed'den Lem' a-i cebhe-i Muģammed'den |
| | 46 | Ben anuñ bāġ-ı vaşfi bülbülüym Yâ İlâhî senüñ ķuluñ ķuluyam |

⁹ Bu noktada Selim Sırrı Kuru'nun Fazıl'ın *Defter-i Aşk*'ı üzerine hazırladığı kapsamlı makalede söz konusu eserin “Osmanlı edebiyatında ilk özyaşamöyküsel aşk mesnevisi” olduğu yolundaki iddiasının biraz acele verilmiş bir hüküm olduğunu hatırlatmak istiyorum. S.S.Kuru, Biçimin Kıskacında bir Tarih-i Nev-İcad”: Enderunlu Fazıl Bey ve Defter-i Aşk Adlı Mesnevisi, *Şinasi Tekin'in Anısına “Uygurlardan Osmanlıya”*, Simurg, İstanbul, 2005, s. 476.

¹⁰ Verilen rakamlar beyit numaralarıdır.

Örnek parçanın sonundan da anlaşılacağı gibi bu bölümü bir na't takip eder (47-83). Daha sonra sebeb-i telif diyebileceğimiz bir bölüm başlar (84-118). Şairin bu bölümde aynı zamanda işleyeceği konuya dinî-tasavvufî bir zemin hazırlama ve çaresizliğini dile getirme ihtiyacı duyduğunu da vurgulamak gerekir. Böyle bir girişe benzer mesnevilerde rastlanmaktadır. Fikrî aynı bölümde "söz"ün önemini belirten bir alt bölüme de yer vermiş ve aşk konulu hasbihalini yeni (tâze) bir eser yazma arzusuyla kaleme aldığını açıkça söylemiştir (119-123).

- [5a] 84 Eyledüñ ƣalbüñi ģarâb u yebâb
Bu nedür hey ģariş ü ģâne-ģarâb
- 85 Nice bir bu debîr-i bûģalemün
Yaza levģüñde naģş-ı ģün-â-ģün
.....
- [5b] 90 Dildür âyîne-i Ĥudây-nümâ
Niċün âyîne päs u tîre ola
- 91 Yoldasın cüst ü cüy-ı râh neden
Yâ o ģamdan bu âh vâh neden
- 92 Varlıĝ oldur ne varsa heb oldur
Cümle-i kâyinâta Rabb oldur
.....
- 96 Dil degüldür bu laģm-i maģrûģî
Bu ģafesdür o ģoş-nefes tûģî
- 97 Ey göñül baģr-i bî-kerânsın sen
Yemm-i ‘ummân-ı dür-feşânsın sen
- 98 Cevherüñ ģıl seģâb-ı la‘l-efşân
Her biri ola ģüşvâr-ı seģân
.....
- 114 Ĥurma bülbül gibi fiĝân eyle
‘Aşkı ‘âleme dâstân eyle
- 115 Ĥâlüñi söyle bize ģâle getür
Ehl-i ģâl olanı maģâle getür
.....
- 118 Ĥûb ma‘nî nigâr-ı zîbâdur
Dil-rübâdur büt-i dil-ârâdur
- 119 Aña lâzım libâs-ı ģün-â-ģün
Ĥeh mûnaģģaş ģeh aģlas u eksün
- 120 Er iseñ ol nigâr-ı meh-rûya
Büt-i ra‘nâ-yı ‘anberîn-mûya
- 121 Geyürüp tâze tâze kaftânı
Eskilerle koma o cânânı

Şair burada son olarak daha önceden yazdığı eserlerde kadın aşkının hikâye edildiğini halbuki şimdi doğrudan kendi başından geçen bir “civan” aşkını anlatacağını da dile getirmektedir (124-134). Bu kısa bölümde kadınlar hakkında bazı klişeleşmiş olumsuz yargılara da yer verilmiştir.

Giriş bölümü Kanunî Sultan Süleyman övgüsüyle son bulur (135-183).

2. Konunun işlendiği bölüm

Şair sakiye seslenerek konuya giriş yapar (183-193). Bu kısmı müteakip Fikrî hem kısaca kendini tanıtır, hem de uzun süredir bir “âfet-i cân”dan uzak düştüğünü ve kendini bazen şaraba bazen de benge vurarak âdeti serseri bir hayat yaşamaya başladığını, nasihların oğlan aşkını bırakması yolundaki öğütlerini ise asla dinlemeyeceğini ifade eder. Bu alt bölümün sonundan şairin içinde bulunduğu bunalımdan kurtulmak ve yeni bir sevgili bulmak amacıyla sefere çıktığını öğreniyoruz (193-240). Fikrî özellikle Rumeli’de gezmediği, görmediği yer kalmadığını fakat en çok Edirne’ye ve Edirne güzellerine hayran kaldığını söyleyerek bu şehre gider ve buradaki güzellerin kısa bir tasviriyiyle bu bölümü bitirir (244-250).

Bir sonraki bölüme Fikrî sabah tasviriyiyle başlar (251-278). Zaten şair eserin kurgusunu sabah ve akşam tasvirlerini çıkış noktası kabul ederek düzenlemiştir. Biten günün sonunda mutlaka bir akşam tasviri yer alır; burada genellikle yaşanan günün kısa bir muhasebesi yapıldıktan sonra sabah tasviriyiyle yeni güne başlanır ve yeni olaylar aktarılır. İlk sabah tasvirini müteakip Fikrî kendinden söz eder (279-294), önceden yaşadığı aşk maceralarını kısaca okura aktarır ve bir mahub peşinde olduğunu iç monolog yoluyla ifade eder (295-329).

- [13a] 279 İşbu Ferhâd-ı derd-pişe olan
Nâhımı seng-i cevre tişe olan
- 280 Dâm-ı endüha murğ-ı pā-beste
Fikri-i dil-şikeste vü haste
.....
- 283 Dökerin göz yaşın güzeller için
Mihir ü meh gibi bi-bedeller için
- 284 Eylerin kırı kırı âhları
Kılurın bi-ñuzür mâhları
- 285 Nesne dimezdi gerçi ‘ aşıklar
Güniler oldılar münâfıklar
- 286 Geh alup kâdıya giderlerdi
Şehrden gâhi nefy iderlerdi
.....
- [13b] 289 Tutdurup ol ‘ ases dinen köpege
Götürürlerdi kâdıya kötege
- 290 Çâre ne virüben kazâyâ rızâ
Tokınur baña her ne ise kazâ
.....
- 294 Ğazaba geldi pes dil-i âgâh
Didi ey bi-ñarâr u vey güm-râh

-
- [14a] 313 Nice maḥbûbuñ ola duḥter-i rez
Gönlünü bir civâna bağla birez
- 314 Serv-i bālâsına olup sâye
Ayağı toprağını bil pâyе
- 315 Kõkarak sünbül-i semen-püş
Öperek gül gibi bünâgüş
- 316 Eyle taḥşîl ' âlem içre biraz
Devlet-i pâydar u ' ömr-i dirâz
- 317 Leblerinden alup gehî büse
Yiyessin tâze tâze senbüse

Şair gönlünün tavsiyesine uyarak seyrana çıkar. İlk gittiği yer Tunca nehrinin kıyısıdır (330-364). Buradaki bahçeler ve işret meclisleri şairi çok etkiler, özellikle serinlemek için suya giren güzeller adeta şairin aklını başından alır ve bahçe tasvirini bu güzellerin tasviri takip eder (365-388). Anlatılanlardan mevsimin ilkbahar olduğunu ve tabiatın bütün canlılığıyla bu tasvirlerle yansıdığını da özellikle belirtmek gerekir.

- [16a] 366 Cümleten her beden bilürindür
Yâ bilürin ü yâ ḥo sîmindür
- 367 Nice ten kaṭre-i gül-âb gibi
Atılır şuya mâh-tâb gibi
- 368 Fûte ki açıldüşer yalabır
Görüben kuşca cânumuz ṭalabır
- 369 Dökülür şuya niçe meh-ruḥsâr
Ḥavz-ı çerḥa benât-ı encümvâr
-

- [16b] 378 Tunca'ya girdüğine meh-rûlar
Arda birle Meriç olurmuş ter

Fikrî bu güzellerin kendisine yar olmayacağını düşünerek Tunca kenarındaki bahçelerde gezinmeye devam eder. Bu bölümde son derece canlı bahçe tasvirleri yer almaktadır. Söz konusu tasvirde bahçede yer alan meyve ağaçlarının özellikle vurgulandığı, divan şiirinde alışılmış kelime oyunları ve teşbihlerle yapılmış ayrıntılı betimlemeler dikkat çekmektedir (389-420). Bu esnada Fikrî'nin bahçedeki bir işret meclisine yöneldiğini görürüz. İçilen şaraplar, çeşitli enstrümanlardan yayılan hoş nağmeler ve birbirinden alımlı güzellerin serbestçe eğlendiği birbirleriyle cilveleştikleri bu işret meclisi Fikrî tarafından ustalıkla tasvir edilmiştir (421-443).

Şair biraz ileride özellikle “mirzaların, beglerin, ağaların” toplanıp eğlendiği farklı bir işretgâha yönelir. Burada sakiler ve güzeller birbirinden değerli kumaşlardan yapılmış elbiseler giymişler, çeşitli mücevheratla süslenmişlerdir. Fikrî yine iç monologla buradaki güzellere erişmeyeceğini, onların kendi dengi olmadıklarını ifade etmiş ve oradan ayrılmıştır (444-478).

Şairin yöneldiği diğer işret meclisinde Rumeli abdalları yer almaktadır. Bu sefer de doğal olarak Kalender-meşrep bu dervişlerin renkli giyimleri, palaheng ve tekbendleri, dillerinden düşürmedikleri “ya Ali” nidaları ve birbirlerine “deli” diye seslenişleri oldukça canlı bir biçimde

tasvir edilmiştir (479-499). Bu bölümün sonunda Fikrînin kendi ağzından yazılmış bir murabba yer almaktadır. Söz konusu murabba eserdeki farklı bir nazım biçimiyle yazılan tek parçadır.

[20b]

Haḫḫa biz bel bağladuḫ vallâhi birdür sözümüz
Şâh-ı merdânuñ ḫulı ḫurbânyuz biz şübhesüz
Ḥâricinün biñine gelse birimiz yüze yüz
Biz biñinden yüz çevirmez Rümili abdâlyuz

Ḳırmızı yelkende olan zülf-i ‘ anber-bend ile
Pâleheng ile gümüşden ibrişim tekbend ile
Her ne bend irerse irişşün güzellerden dile
Biz biñinden yüz çevirmez Rümili abdâlyuz

Ḥıdmetinden bir fenâ bezmindeki dîvânenün
Sîne-i sîmîni altun dügmeli cânânenün
‘ Aşk meydânında sâḫî sâḡar u peymânenün
Biz biñinden yüz çevirmez Rümili abdâlyuz

[21a]

Beñlerünle sîne ḫırmen ḫırmen olsa dâḡ ile
Kâkülün çün ḫollarum bağlansa yer yer bağ ile
Ġanzeler her demde irişse ḫılıç bıçaḡ ile
Biz biñinden yüz çevirmez Rümili abdâlyuz

Fikriyâ er Haḫ diyü baş oynaruz meydânda çün
Zâl-i çerḫ-i bî-vefâya baş indirmek niçün
Hey raḫîb-i kāfirün Ġâzî Umur Beg ḫakkıçün
Biz biñinden yüz çevirmez Rümili abdâlyuz

Fikrî'nin bu işret meclisindeki macerası da yine bir iç monologla biter. Şairin gönlü ona bu güzellerin kendisine yar olamayacağını çünkü her birinin ya subaşı ya da tınar sahibi zengin kişiler olduğunu (?) söylemesiyle son bulur ve şair bu meclisten de ayrılır (500-506).

Fikrî'nin bir sonraki menzili büyük tüccarlar tarafından kurulan debdebeli işret meclisi olur. Şair bu mecliste Hâce Abdurrıza ve Abdullah gibi büyük tacirlerin bulunduğunu özellikle vurgular ve zenginliklerinden söz eder. Bu mecliste de söz konusu büyük tacirlerin “kulları ve hizmetkarları” güzellikleriyle Fikrînin dikkatini çekmiştir (507-532). Kısa bir tasvirde sonra yine şair güzellerin de kendisine yar olmayacağını düşünerek meclisten uzaklaşır (533-539).

Şairin bundan sonra uğradığı işret meclisinde kadınlar kendi başlarına toplu olarak eğlenmektedirler (540-552). Fikrî bu bölümde de değerli kumaşlardan yapılmış elbiseleri, kınalı elleri, boyalı tırnakları ve burkalarıyla söz konusu mecliste yer alan kadınları tasvir etmiştir. Tahmin edileceği gibi bu bölüm de bir iç monologla son bulur (553-561). Şairin gönlü ona seslenerek kadınlara güvenilemeyeceğini söylemiş, onların vefasızlığından, fettanlığından ve iki yüzlülüğünden dem vurmıştır. Bu işret meclisi Fikrî'nin Tunca kenarında gezerken rastladığı son durak olmuştur.

Gecenin erişmesiyle şair tekrar efkârlanır ve yalnızlığına çaresizliğine hayıflanır (562-565). Kötü talihinden şikayetçi olan Fikrî gece vakti iyice bunalır ve kendini adeta şehre atar. Doğrudan Yeni Cami'ye giden şair bu bölümde camiye detaylı bir şekilde tasvir eder (566-588).

[23b]

569 Yeñi Câmi‘ ki nûr-ı lâmi‘ dür
Nice faẓl u kemâli câmi‘ dür

570 Çâr dîvâr u küşeler hemvâr
‘ Âlem-i şeş cihetde mişli mi var

-
- 576 Cereyân üzre havz u şâdervân
Sûre-i kevşer oğur idi hemân
- 577 Kubbesi şan ki çerğ-i dâyirdür
Süllem-i maḥfili ‘anâşırdur
- 578 Aña altun ‘alem meh-i nevdür
Nice meh âfitâb pertevdür

Yatsı namazını burada eda eden şair camideki güzellerden etkilenmişse de hiç birisine nıgah etmediğini ve sadece Allahı düşünerek ibadetini tamamladığını da özellikle belirtir (589-595). Buradan çıkan Fikrî tekrar evine dönmüş ve önce feleğe sonra da geceye seslenmiş, sitem etmiştir (598-605).

Sabahın olmasıyla hemen bir dilber aramaya başlayan şairin şimdiki hedefi şehrin çarşısıdır (606-610). Fikrî çarşı pazarı dolaşırken gördüğü güzellerden bahseden 21 beyitlik kısa bölüm küçük bir şehrengiz / tarifât görünümündedir (611-632). Bu bölüm kısmen aşağıya alınmıştır.

- Vaşf-ı püser-i ‘attâr**
- [25a] 611 Hüb ‘attâr bir nigâre-i Çin
Zülf-i pür-çini nâfe-i miskîn
- 612 Hâl-i ruhsârı birle ol kamerûn
Guşşadan cânı acımış biberûn
- Vaşf-ı püser-i mîve-fürüş**
- 613 Kanķı simîn-zeķan ki mîve şatar
Görseñüz ‘aşıķa ne şive şatar
- 614 Ğabğabı bağ-ı cennet elması
Cân deger şeftalisin alması

.....

- Vaşf-ı püser-i ḥayyât**
- [25b] 628 Derzi maḥbûbı yâr-ı şad-pâre
Gül-i şad-berg ü lâle-ruhsâre
- [26a] 629 Hüsine ğisuvân-ı ‘anber-sâ
Şındıdan çıkma bir ḥarîr kabâ

- Vaşf-ı püser-i keş-düz**
- 630 Keş-düz âfitâb-ı ‘âlem-tâb
Başmağı yeri ‘aşıķa mihrâb
- 631 Doğalı kevkebi o sim-berûn
Tama atıldı başmağı kamerûn
- 632 Gine râm olmadı dil-i pür-zâr
İstemez gönli şahid-i bâzâr

Son beyitten de anlaşılacağı gibi çarşıda gördüğü güzeller içinde de gönlüne uygun bir maşuk yoktur. Fikrî daha sonra Hıdırlığa yönelmiş hem bu mesire yerini hem de buradaki bir

Bektaşî dergahını kısaca tasvir etmiş (633-646); tekkedeki kalender abdalların da kendisini etkilemediğini özellikle belirtmiştir. Buradan ayrılan Fikrî daha sonra Sarayönüne yönelir. Buradaki saray tasviri edebiyatımızda örneği pek de fazla olmayan tarihi mekan tasvirlerinden biridir (647-663).

- [26b] 647 Gıtdüm ol aradan ğam ile gine
Geldüm ol derd ile Sarâyönüne
- 648 Ne sarây âsitâne-i devlet
Pür-şükûh u şehâmet-i ğaflet
- 649 Niçe müşkû-yı ğusrevî niçe tāk
Kâĥ ş[â]hâne vü keyâne revāk
- 650 Sîm-i kâfûrî kiminûñ taşî
İçi taşî kiminûñ kâşî
- 651 Kiminûñ lâciverdî çinîdür
Eylemiş taşını içini pür
- 652 Kiminûñ taşî la' l-gevherdür
Balcıĝ aña gül-âb 'anberdür
.....
- [27a] 659 Oluban niçe sîm-ten dildâr
Nuĝre ħing-i tekâver üzre süvâr
- 660 Her biri nâz ile idüp cevlan
Ĥing-i çerĥa virür idi meydân
- 661 Bir güzel çeşmesârî var a' lâ
Çeşme-i Ĥızr gibi rûĥ-efzâ
- 662 Kendüsi ĥüb âbî şerbet-i nâb
Çeşmesârî seĥer gibi şâd-âb
- 663 Bulmadum gine dil-ber ü dildâr
Men-i dil-dâde tâ ki idine yâr

Son beyitlerden de anlaşılacağı gibi şair Sarayönündeki dilberler arasında yine gönlüne uygun birini bulamamıştır.

Daha sonra gecenin gelmesiyle yine şairin yalnızlığı ve kimsesizliği söz konusu edilir (664-670). Burada şair aniden bir güzel tasvir etmeye başlar, söz konusu güzel tam da Fikrî'nin arzuladığı gibidir. Üstelik en sonunda bu dilber şaire bir kadeh bade sunmuş ve şair bunu içer içmez kendinden geçip naralar atmaya başlamıştır. Fakat bu narayla birlikte Fikrî uykudan uyanır ve bütün anlatılanların bir rüya olduğu anlaşılır (671-690). Şairin sevgilisini tekrar görmek ümidiyle gözlerini yumması artık gereksiz bir çabadır. Artık gözleri uyku tutmayan Fikrî kendinden geçmiş bir şekilde evden çıkar ve Dibekapıya doğru gider (691-696). Şair artık her yerde sevgilisinin hayalini görmektedir. Burada şair yine gönlü vasıtasıyla kendi kendine konuşmaktadır. Önce bu rüyanın bir şeytan işi olduğunu düşünür fakat gönlü buna itiraz ederek şeytanın böyle bir şekli ruhanî bağlayamayacağını söyler. Şair kendinden geçerek rüyada gördüğü sevgilisine seslenir ve tabii ki bir karşılık alamaz (707-727). Fikrî bunun üzerine feleğe sitem

etmeye başlar ve ümitsizce sevgilisinin nerede olduğunu feleğe sorar. Gece bu şekilde son bulur (728-743).

Fikrî ertesi güne uzunca bir yaz tasviriyle başlar, öyle anlaşılıyor ki olay yazın en sıcak günlerinde geçmektedir (744-761). Sıcak bütün tabiatı etkisi altına almıştır. Şair de sıcaklardan fazlasıyla etkilenir, vücutta kanın hararetinin artmasıyla rüyada gördüğü dilbere olan aşkı daha da depreşir ve kendi deyimiyle “Dâr-ı dünya başına dar olur”, kararı elden gider, bir yerlerde duramaz olur ve ya tahammül ya sefer sözüne uyarak özlediği İstanbul’a dönmeye karar verir (762-785). Aşağıdaki kısa alıntı şairin İstanbul yolculuğu sırasındaki ruh halini çarpıcı bir şekilde yansıtmaktadır:

- [31a] 779 Yoldaki seng-i lâf ile hârâ
Gelür idi hadîd-i nerm baña
- 780 Yolumuñ hârî olsa ger neşter
Gelür idi harîr ü sebze-i ter
- 781 Dir idüm kim ruḫbetüm yoğiken
Çanda olurki bu ‘araç benden
- 782 Hem-reh idüp dedân u dîvânı
Bağlar idüm şehâne dîvânı
- 783 Âdemîden gönül remîde idi
Nice vahş ile âremîde idi
- 784 Ne içüp çeşmesârdan âbı
Ne idüp sebzezârda h̄âbı
- 785 Yola düşüp figân u âh iderek
Yol gibi boynumu burup giderek

İstanbul’a doğru yola çıkan şair bir sabah vakti şehre ulaşır. Bu bölümdeki İstanbul tasviri 16. yy. için örneği az bulunacak bir parça kabul edilebilir (786-805).

- [31b] 787 Şehr dime ulu vilâyetdür
Şâhib-i cezbe vü kerâmetdür
- 788 Şehr-i ‘âlî ki yok aña şânî
Tahtgâh-ı hıdîv-i ‘Oşmânî
.....
- 791 Nite kim hâl-i ‘arîz-ı dil-ber
Rûy-ı deryâda görünür adalar
- 792 Şehr bir câmi‘ vü kıbâbdur ol
Baħr-ı pür-mevc ü pür-ḫabâbdur ol
.....
- 793 Heft gerdün anuñ hişârında
Bir yedi kûlledür kenârında
.....
- 797 Pâdişâhuñ sarâyı hûb u nigâr
Eylemiş ol nigârı baħr kenâr

- 798 Kaşr-ı şāhānesi ‘arūs-ı cihān
Baħr āyīnesi önünde hemān
- 799 Tıyneti ‘anber ü ‘abīr-sirişt
Güniler her birini heşt-behişt
- 800 Zīnetinden idüp hicābı İrem
Çekdi pes yüzine niķābı İrem
- 801 Mu‘tedildür hevā ne germ ne serd
Ne ğam-lāy-ı gil ne renciş-i berd
- 802 Dil-güşā vü laţif āb u hevā
At Meydānı bir güzelce fezā

Fikrî'nin İstanbul'daki ilk işi doğal olarak sevgilisini aramaktır. Bu sırada yolu Ayasofya'ya düşer, önce camiyi tasvir eden şair daha sonra camiye hitap eder ve hacet sütununa giderek sevgilisini görebilmek için dilekte bulunur tam bu esnada hatiften bir ses gelir ve ona etrafı biraz dolaşırsa sevdiğini bulabileceğini söyler (806-840). Bu ilginç bölüm kısmen aşağıdadır.

- [32a] 808 Ayaşofya ki nūr-ı lāmi‘dür
Ka‘be gibi şerīf cāmi‘dür
- 809 Kubbesi birdür içi tolu melek
Nite kim tūp-ı āfitāb-ı felek
- 810 Mermer-i şāfdan direkleri var
Hūb u mevzūn çü kāmēt-i dildār
- 811 Bağlayup intizāmı ser-tā-ser
Şanki şaf şaf namāza durmuşlar
- 812 Ol direklerle çok şeref bulmuş
Göke nūrı direk direk olmuş
-
- 815 Ferşi hep mermer ü sepīd ü laţif
Aķdeñiz gibi mevdār u şefīf
- [32b] 816 Çünkü vardum o luţf kāmına
Yüzümü sürdüm āsitānına
- 817 Didüm ey hūsni bī-bedel cāmi‘
Mecma‘-ı müslimīn güzel cāmi‘
-
- [33a] 831 Senden ey gülsitān-ı bāğ-ı irem
Umaram ben daħi murāda irem
- 832 Vardum andan sūtūn-ı hācāta
Başladum anda da münācāta
- 833 Didüm ey nūrdan direksin sen
Kıţbsın miħver-i feleksin sen
- 834 Kim huzūruñda eylese zārī

Rahm ider aña hâzret-i Bârî

.....

- 837 Fem-i hâtifden irişür ânî
Güş-ı câna şadâ-i rûhânî
- 838 Didi ey bî-çarâr u âvâre
Eyle eṭrâfî seyr bir pâre
- 839 Belki gönülün murâdını bulasın
Gide endüh şad-kâm olasın

Bunun üzerine şair çarşıya doğru yönelir ve o civardaki bir çeşme dikkatini çeker; bu çeşmenin kenarında sıra sıra güzeller oturmaktadır. Fikrî önce çeşmeyi daha sonra da etrafında oturan güzelleri kısaca tasvir eder (841-868). Hepsini birbirinden güzel bu dilberler içinde özellikle biri diğerleri tarafından büyük bir ilgi görmekte çevresinde diğer güzelleri halka gibi toplamaktadır. Bu durum şairin de ilgisini çeker ve hemen ona doğru yönelir ve gördüğü güzel karşısında kendisinden geçer, aklı başından gider. Çünkü bu daha önce rüyasında gördüğü güzelin ta kendisidir. Şair o anda hayretinden ve heyecanından bayılır (869-879). Bunun üzerine oradaki güzeller şairin başına toplanırlar ve çeşitli yorumlarda bulunurlar, hatta öldüğünü zannederler; sonunda şairin sevgilisi olan dilberden başka hepsi onun başından uzaklaşır (880-889). Fikrî'nin sevgilisi ise gözyaşlarıyla onu ayıltmaya çalışmaktadır. Fikrî bu duruma bir anlam veremez, kıyamet günü mü geldi diye düşünmekten kendini alamaz; fakat sevgilisini bu şekilde kendisiyle uğraşır vaziyette gördüğü için şaşkınlığı mutluluğuna karışmıştır (890-908). Şairin kendine gelmesiyle sevgilisi de oradan yavaş yavaş uzaklaşır bu sırada gün akşama dönmeye başlamıştır. Fikrî'nin sabaha kadar göz yaşları dinmez (909-918).

Sabahla beraber Fikrî tekrar sevgilisini anmaya, onun aşkıyla ağlamaya başlamış, başka bir şey düşünemez olmuştur (919-932). Şairin ilk işi sevgilinin "kûy"una gitmek olur. Burada sevgilisini acaba gelecek mi diye büyük bir sabırsızlıkla beklerken karşıdan onun geldiğini gören şair heyecanla mahbubunun ayağına yüzünü sürüp ellerini öpmeye başlar (933-946). Daha sonra aşıkla maşuk arasında bir diyalog başlar (947-985). Bu diyalogda önce Fikrî rüyasında bade içtiği günden beri kendisine gelemediğini söyler ve aşkını ilan eder. Fakat şair dilberin neden kendisine alaka duyduğunu anlayamamıştır ve bunu doğrudan ona sorar. Maşuk ise kendisinin de aşka düştüğünü itiraf eder. Daha sonra Fikrî hararetle ve merakla bir daha ne zaman görüşebileceklerini sorar. Maşuk ise visalin dahi mümkün olduğunu fakat bunun ancak bir gece vakti gerçekleşebileceğini, ancak o zaman ağıyardan habersizce beraber olabileceklerini ifade eder.

Bu konuşma bitmek üzereyken aniden rakip çıkagelir ve Fikrîye ağza alınmayacak hakaretler eder, maşukun yanına bir daha yaklaşmaması yolunda onu tehdit eder (986-1005). Şairin buradaki rakip tasviri mizahi ifadelerle doludur.

- [38a] 986 Nâ-gehân bir ḥar-ı dü-pâ geldi
Gözleri dūş olup çıka geldi
- 987 Ya' ni ' ayn-ı la' in bir gözi kūr
Na' ra urup didi baña bire ṭur
- 988 Yâruñ ölümlüsi dirilür imiş
Öldürürin sevenleri dir imiş
- 989 Gözleri kūr kâfirün ' aynı
Gılzet ile gabâvetün ' aynı

- 990 Nefesi bed kara dütün suhanı
Ağzı güyâ boyacılar kazanı
- 991 Ğār-ı tārīk ü tīre nice kazan
Dūd-endūd bir hışāra beden
- 992 Yā ho bir dīkdān-ı hūn-ālūd
Nefesi zişt güyiyā kara dūd
- 993 Beyini mühmel ü dehān u bürüt
Gūr-ı pūr-mūr bir bozuğ tabūt
- 994 Tuğāğmuñ biri birinden dūr
Zişt ü kabkara gū[yi]a leb-i gūr
- 995 Gerdeni buruşuğ siyāh-be-reng
Seng-püşt-i siyāh arz-ı Fireng
- 996 Zen-i pūjīne-çeşm hırs-şikem
‘Ömri bī-ħad velīki dānişi kem
- 997 Seng-i la’ nuñ nişānı bir mel’ ün
Fitne-i rüzgār ile meftūn

Bunun üzerine sinirlenen Fikrî de rakibe hakaret eder ve daha sonra maşukla beraber rakibi öldüresiye döver (1006-1022). Rakip adeta “mescide girmiş it”e dönmüştür. Bunun üzerine rakip ases getirmeye gider ve kalabalık bir grupla beraber tekrar olayın geçtiği yere gelir. Rakiple beraber gelen ağyar Fikrîyi ve maşuğunu rahatsız etmektedirler. Tesadüfen tam bu sırada oradan geçen bir grup “uşşak” ve “dilber” olaya müdahale ederek Fikrîyle maşuğunu rahatsız eden ağyarı ve rakibi döverek etkisiz hale getirirler (1023-1032). Bu kısım Fikrînin kendisini ağyar elinden kurtaran uşşaka ve dilberlere teşekkürüyle son bulur (1033-1042).

Gecenin gelmesiyle Fikrî tekrar düşüncelere dalmıştır. Sevgilisinden başka bir şey düşünemeyen şairin yalnızlığı gece vakti iyice artmış, adeta dört duvara sığamaz olmuştur (1043-1066). Bu ruh haliyle maşukunun “asitan”ına varır, çektiği ahlar sevgilisinin kulağına erişmiştir; zaten onu da uyku tutmamıştır ve şairin geldiğini duyunca gecelik gömleğini dahi çıkarmadan aşağıya inmiştir. İki sevgili kucaklaştıktan sonra karşılıklı hatır sorarlar, dertleşirler ve birbirlerine asla ihanet etmeyeceklerine dair sözleşirler (1066-1130). Tam bu sırada maşukun babası büyük bir hışımla ve elinde taşlarla çıkagelir. Şairi oğlundan uzak durması için uyaran ve tehdit eden babanın söyledikleri ve aşığı taşlaması eserde özetle şöylece aktarılır (1131-1154):

- [43a] 1134 Didi hey bire herze-ħ̄āre levend
Egri ağızlı yüzi kara levend
- 1135 H̄āşıl-ı ‘ömrümi ne şanduñ sen
Senüñ için mi h̄āşıl itdüm ben
- 1136 Ol gül-i taze gibi gencecügüm
Cānumuñ gülşeninde gönçecügüm
- 1137 H̄amdülillah ben olmadum mürde
Niçün ola elüñde pejmürde
-
- 1139 Sen nesin kim geh̄i seher geh̄i şām

- Koyasın bu harem hârimine kām
 1140 Kurasın niçe dām-ı hîle vü keyd
 İdesin ol gözi ğazâlümü şayd

 [43b] 1146 Neyledi saña bire hâne-harâb
 İdesin el urup şikeste yebâb
 1147 ‘ Ömrümüñ servinüñ güzel dalı
 Lebi şekker-şiken oğul balı
 1148 Dadı dalı mı var ki âliyle
 İdesin zevkını kemâliyle
 1149 Bir dağı bire yüzi kıra köpek
 Yolına gelme yel gibi yelerek

 1153 Fırladup şağ elindeki taş
 Urdı yardı bu oñmaduk başı
 1154 Oğ didüm ben nigārum āh didi
 Görem ola yüzün siyāh didi

Bunun üzerine maşuk babasını engellemek ister ve ona bağırıp yaptığı işin yanlış olduğunu bildirir. Fakat kızgın baba oğlunun bu sözleri üzerine onu da azarlamaya başlar ve hatta bir tokat atarak susmasını ister (1155-1161). Bu sırada şair araya girer ve babaya hitaben uzunca bir konuşma yapar (1162-1247). Fikrî burada sevdiğinin babasına özetle oğlunu karşılıksız sevdiğini ve aşkının geçici olmadığını, bir anlık bir hevесе dayanmadığını, sevgilisi için her şeyi yapabileceğini, onu “sakalı bitinceye kadar değil ölüncüye kadar” seveceğini, ömür boyu ona hizmet edeceğini, oğlunun da kendisini sevdiğini uzun uzun anlatır. Hatta bir yerde bu karşılıklı aşkın ilahi bir boyut eklemeyi de ihmal etmez.

[45b] 1207 Cezbe-i Hâkdur ikimizdeki kâr
 Bizi meczüb-ı Hâk bil ey muhtâr

Şairin babaya son sözleri ise bu aşkın duyulmasını istemiyorsa oğlunu kendisinden kaçırmaması gerektiği yolundaki tehdit kokan isteğidir. Şair sevgilinin kûyundaki köpekler arasında kendisi için de bir yer talep etmektedir. Kendisini gammazlayan kişilerin ve rakibin sözüne aldanılmamasını ister.

Bu sırada maşukun Selime Kadın adlı annesi de olaya dahil olur (1248-1251). Selime Kadın önce eşine seslenerek onu aşkı ve aşıkları anlamadığı için azarlar, daha sonra da Fikrî'ye dönerek şimdi oğlunu alıp gideceğini fakat merak etmemesini, sevgilisinin emin ellerde olduğunu söyler (1252-1259). Bir müddet yine yalnız kalan aşık daha sonra maşukunun, babası tarafından zincire vurularak hapsedildiğini öğrenir ve sevgilisi için ağlar, göz yaş döker (1260-1273).

Sonraki sahne zincire vurulmuş oğul ile anne arasında geçen diyalogdan ibarettir (1274-1297). Annenin oğluna ilk sözleri ihtiyar babasını anlaması yolunda verilen öğütlerden oluşmaktadır. Selime Kadın bir yandan oğlunun daha genç olduğunu ve tecrübesizliğini hatırlatarak babasının böyle bir meselede telaşlanmasını ve tedbir olarak onu zincire vurmasını bir anlamda haklı gördüğünü ifade ederken diğer yandan da teselli edici sözler söyleyerek onu sakinleştirmeye çalışır. Maşukun annesi daha sonra oğluna büyük bir merakla “Fikrî’de ne buldun da aşık oldun” diye sorar (1298-1299). Burada maşukun söyledikleri okur için tam bir sürpriz

olacak şekilde kurgulamıştır (1300-1326). Çünkü Fikrî'nin sevgilisi annesine bir ay kadar önce bir gece rüyasında Kabe'ye gittiğini ve orada içinde bade dolu kadehlerle gezinen güzelleri gördüğünü daha sonra kendi elinde de bir kadeh olduğunu fark ettiğini söyler, kendisine doğru perişan vaziyette bir adamın yaklaştığını hissettiği anda ise elindeki kadehi içmiş ve cürasını bu adamın üstüne atmıştır. Bu anda her ikisi de kendinden geçmiş, birbirlerine aşık olmuşlardır. Maşuk bu rüyadan sonra Cumaönünde Fikrî'ye rastlayınca kadar rahat yüzü görmemiştir. Dolayısıyla bu bölümden sonra Fikrîyle maşukunun karşılıklı olarak birbirlerine rüyada aşık olduklarını ve bu aşkın Kabe gibi kutsal bir mekanda ve “bade” vasıtasıyla gerçekleştiğini anlamış oluyoruz. Zaten maşuk da tam bu noktada aşklarının karşılıklı olarak cezbe-i Hak olduğunu, meczup olduklarını ve zincirle falan uslanmayacağını ifade etmiştir.

Bu sözleri duyan anne Selime Kadın göz yaşları içinde doğrudan kocasının yanına gider ve duyduklarını teker teker anlatır. Bunun üzerine insafa gelen ve oğlunun ancak aşığına kavuşmasıyla kendine gelebileceğini anlayan baba hemen Fikrî'nin aranıp bulunmasını ister, fakat nerede olduğu belli değildir. Bunun üzerine Selime Kadın tekrar oğlunun yanına gidip babasının kendisini affettiğini söyleyerek onun zincirlerini çözer aşığının nerede olabileceğini sorar. Maşuk ise Fikrînin hala ser-i kûyunda olduğunu söyler (1327-1344).

Bu arada gece gündüze dönmüş; Fikrî sevgilisinden ayrı düşmenin üzüntüsüyle efkarlanmış ve yarin ser-i kuyundan ayrılarak ağlaya sızlaya avare bir şekilde dolaşmaya çıkmıştır. Bu arada şair yine gönlüyle konuşmakta, dertleşmektedir. Bu kısımdan onun gece vakti sevgilisinin babasına söylediklerinden utandığını anlıyoruz. Şair bir müddet daha gezdikten sonra yine “ser-i kuy-ı canan”a yönelir (1345-1357). Buraya geldiği zaman da orada bekleyen “itler ve uşşak=yanar” kendisini karşılar. Burada geçen konuşmalardan şairin yokluğunda rakibin tekrar geldiği fakat orada bulunanlar tarafından dövülerek uzaklaştırıldığı anlaşılmaktadır (1358-1379).

Fikrî bu sohbeti devam ettirirken aniden maşukun ihtiyar babası, biraz sonra da annesi çikagelir. Her ikisi de şaire gayet sıcak davranırlar ve onun aşkındaki samimiyeti artık anladıklarını dile getirerek bu aşka engel olmayacaklarını açıkça dile getirirler (1380-1393).

- [51b] 1379 Çıka geldi hemân o hâzret-i pîr
Da' vet itdi faķîri bî-te' hîr
- 1380 Dili deryâ gibi gelüp cûşa
Çekdi ben bî-dili pes âgûşa
- 1381 Bağrına başdı didi cânım oğul
Sevdüğüm sevdüğü revânım oğul
- 1382 Benüm aldı elüm eline hemân
Devlet ile derûna oldı revân
- 1383 Geldi bir gûşeden ana bacı
‘ İzzetüm devletüm başum tâcı
- 1384 Ol dahı gözlerümde öpdı benüm
Mîm-i mihr ile öpdı hem dehenüm
- 1385 ‘ Aşqumı bî-had ü kıyâs görüp
Beni ‘ aşk içre haķ-şinâs görüp
- 1386 Bildiler bî-niyâz olduğumı
‘ Āşık-ı pāk-bâz olduğumı
- 1387 İtdüğüm gibi hâdimâta kıyâm

- Peder ü mâder itdiler içdâm
- 1388 Geçürüp şadr-ı ihtirâma beni
Çekdiler luğf ile kelâma beni
- 1389 Alup esrâr-ı ‘aşkı cânumdan
Şakızum çekdiler dehânumdan
- 1390 Oldı şem‘ -i dilüm olup rüşen
Şu‘le-zen mağz-ı üstüh‘ânumdan
- 1391 ‘Aşk içre şadâkatüm yandum
Didiler âhîr oğul inandum
- [52a] 1392 Zâhirün bâtına muvâfıkdur
Vâkı‘ uñ vâkı‘ a mu‘âbıkdur

Bu buluşmanın ardından şairin sevgilisi de yanlarına gelir (1394-1408) ve sonunda ihtiyar baba evladını Fikrîye uygun gördüğünü dile getirerek oğlunu kendi elleriyle ona teslim eder (1409-1413). Artık vuslat için hiçbir engel kalmamıştır. Nihayet o civardaki bir “hücre”de yalnız kalan iki aşık birbirine vasıl olur (1414-1423). Eserden vuslatın bir geceden ibaret olmayıp bir müddet devam ettiği anlaşılmaktadır (1425-1433). Şairin bu esnada kullandığı kimi ifadelerin bazen doğrudan bazen de çeşitli edebî sanatlar aracılığıyla farklı bir vurguyu çağrıştırdığını da özellikle belirtmek gerekir. Bu tip ifadelerle Fikrî kendisini hem sevgilisine kavuşan bir aşık hem de adeta medrese “hücre”sinde öğrencisine ders veren bir hoca olarak sunar okuyucuya. Nitekim şair vuslatın anlatıldığı bu kısmı şu beyitlerle bitirir.

- [53a] 1432 Açılıp sa‘yum ile ol gül-çihir
Elf-i cehdümle mâhir oldı o mihr
- 1433 Gâyetin buldı pes kemâl ü kelâm
Oldı ol mâh-pâre bedr-i tamâm

Fikrî'nin ünlü bir mollanın oğlu olduğu, medrese eğitimi aldığı, kadılık mesleğini icra ettiği yani bu çevrenin adamı olduğu bu noktada göz ardı edilmemelidir. İşin daha ilginç yanı vuslatın bitiminden hemen sonra Fikrî maşuku olan bu kişinin eser yazıldığı sırada artık müderris olduğunu ve sakalının geldiğini açıkça söylemiş ve böyle bir kişinin sevilemeyeceğini hakarete varan galiz ifadeler eşliğinde dile getirmiştir (1434-1461).

- [53a] 1434 Adımı dimezin müderrisdür
Sağalı geldi şimdi birisidür
.....
- [53b] 1437 Nâ-geh ol rüy-ı sâde kıllandı
Ya‘nî ol dil-rübâ sağallandı
- 1438 Kâni hüsün hilal ü mâh-ı nevi
Müm‘adim olup oldı mâtem evi
.....
- 1446 Gitdi âdemliği dönüp dîve
Döndi şeytâna başladı rîve
- 1447 Tûti-i hoş-edâsı zâg oldı
Bülbül-i hoş-nevâ kelâg oldı

- 1448 Bir sifâl-i şikeste oldu yüzi
Döndi bir serçe pâresine gözi
- 1449 Çara kirpikler oldu çara diken
Ne diken yekser oldu âhenden
-
- 1451 Dehen-i müsterâha döndi dehân
Tahta-i müsterâha döndi zebân
-
- 1458 Böyle bu şaşı bu hüviyyetle
Kim durur kim seve haķıķatle

Sevgilisinden ayrılan Fikrî bu sefer yeni bir aşk peşinde tekrar şehirde gezmeye başlar. Bir taraftan eski aşkını aklından çıkaramayan şair diğer taraftan gördüğü güzellerin de bir gün sakallanacağını düşünerek huzursuz olmakta ve içkiden medet umarak karamsar bir ruh haliyle ve ağlayıp sızlanarak avare bir şekilde dolaşmaktadır (1462-1466). Bu sırada gece olmuş ve şair yarı sarhoş vaziyette uykuya dalmıştır. Karşısına yaşlı, ak sakallı, bilge bir ihtiyar çıkar ve artık nevcivandan ve şaraptan vazgeçmesi gerektiğini söyleyerek ona öğütler vermeye başlar. Bilge ihtiyar özetle kitaptan başka bir dost tutmamasını, insanın gerçek mutluluğa ve “kemal”e ancak okuyarak ulaşabileceğini kısaca aktarır (1467-1492). Fikrî bu sözler üzerine daldığı gafletten uyandığını söyler ve tövbe istiğfar ederek anlatısını bitirir (1493-1494). Böylece Fikrî’nin rüyada bade içerek başlayan aşk macerası önce platonik bir sevdaya dönüşmüş ve nihayet “vuslat”la sona ermiş, şair de gerçek “kemâl”e bu şekilde ulaşamayacağını yine bir rüya sonunda anlamıştır.

3. Bitiş Bölümü

Eser, Fikrînin kendine hitap ederek artık lafı uzatmanın gereksizliğini, asıl önemli olanın sözde ihtisar olduğunu ifade ettiği bir kaç beyitle devam eder; şairin son sözü ise devrin padişahı Kanunî Sultan Süleyman’a duadır (1496-1504).

Sonuç yerine

Ebkâr-ı Efkâr her şeyden önce 16. yy.da yaşamış medreseden yetişme, kadılık mesleğini icra eden bir divan şairinin başından geçen bir aşk hikâyesini ilk ağızdan, oldukça detaylı bir şekilde aktarması bakımından “orijinal” ve önemlidir. Şair hikâyeyi anlatırken dönemin edebî metinlerinde akis bulan aşk anlayışını da ayrıntılı bir şekilde eserine yansıtmıştır. Dolayısıyla *Ebkâr-ı Efkâr*, “aşk”ın boyutları, sınırları, gündelik hayattaki yeri ve sembolik çağrışımları hakkında önemli bir malzeme sunmaktadır. Âşık, maşuk, rakip, uşşak, ağyar, ases gibi lirik şiirlerde karşımıza çıkan tipler, kûy-ı dilber gibi mekânlar ve işret meclisleri bu eserde yerel hayatın içindeki somut karşılıklarıyla ortaya çıkmaktadır. Toplum hayatının içinden sıradan bir kadının, maşukun annesi Selime’nin adıyla sanıyla eserdeki önemli kahramanlardan biri olarak olaya dahil olması muhtemelen mesnevî edebiyatımızdaki ilklerden biridir. Ayrıca söz konusu aşk macerasının Edirne ve İstanbul’da yaşanmış olması aynı zamanda şairin bu şehirlerle ilgili kişisel gözlemlerini eserine aktarmasına da yol açmıştır. Yani *Ebkâr-ı Efkâr*, yerli unsurlarla bezenmiş, sosyal hayata ait izlenimlerin sıkça yer aldığı bir aşk mesnevîdir ve bu yönüyle de üzerinde ayrıca durulması gereken bir eserdir.

Özetten de anlaşılacağı gibi bazı özellikleri açısından *Heves-nâme*’yi çağrıştıran eserin edebî değerinin ve edebiyat tarihimizdeki yerinin tespiti ise bu tanıtma yazısının sınırlarını aşan daha kapsamlı bir çalışmayı gerektirmektedir

KAYNAKÇA

- Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ*, haz. Süleyman Solmaz, AKM, Ankara, 2005.
- Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ* or Tezkere of 'Âşık Çelebi, haz. G.M.Meredith-Owens, E.J.W.Gibb Memorial New Series, London, 1971.
- Beyânî, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. İbrahim Kutluk, TTK, Ankara, 1997.
- Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbarın Tezkire Kısmı*, haz. Mustafa İsen, AKM, Ankara, 1994.
- Şâf-zâde Fâ'izî, *Zübdetü'l-Eş'âr*, Millet Ktp., 1325.
- Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, Maarif Vekaleti, C. 1, İstanbul, 1941.
- Şımalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. İbrahim Kutluk, C. 2, TTK, Ankara, 1981.
- Latîfî, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratu'n-Nuzemâ*, haz. Rıdvan Canım, AKM, Ankara, 2000.
- LEVEND, A. Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi, TDK, Ankara, 1973.
- Macar Bilimler Akademisindeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu*, haz. İsmail Parlatur – Györgi Hazai, TÜBA, Ankara, 2007.
- Mecdî, *Tercüme-i Şakâyyık*, İstanbul, 1269.
- Meḥmed Süreyyâ *Sicill-i Oşmânî*, C. 2, İstanbul, 1311
- Meḥmed Ṭâhir, *Oşmânlı Mü'elliferi*, C. 2, İstanbul, 1333.
- Müştaḳîm-zâde Süleymân Sa' deddîn, *Mecelletü'n-Nişâb*, Süleymaniye Ktp., Halet Ef., 628.
- Riyâzî Meḥmed Efendi, *Riyâzü's-Şu'arâ*, Millet Ktp., 765.
- Sehî Beg, *Heşt Bihîşt*, An Analysis of the First Biographical work on Ottoman Poets with a Critical Edition based on Ms. Süleymaniye Library, Ayasofya, O.3544, haz. Günay Kut, Sources of Oriental Languages and Literatures, Harvard, 1978.
- Şemseddîn Sâmi, *Ḳâmüsü'l-A'lâm*, C. 5, İstanbul, 1314.
- Taşköprülü-zade İsamüddin Ahmed, *Eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî-Ulemâ-i devleti'l-Osmâniyye*, haz. A.S.Furat, İÜ Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1985.
- TUMAN, Nail, *Tuhfe-i Nâ'ilî*, haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları C.2, Ankara, 2001.